

მანია ნინიძე
(საქართველო)

კლასიკოსთა თხზულებების აკადემიური გამოცემა და თანამედროვე ტექნოლოგიები

კომპიუტერული ტექნიკისა და ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ ტექსტოლოგია ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. მისი უმნიშვნელოვანესი პროდუქტი — თხზულებათა აკადემიური გამოცემა, რომელიც თავს უყრის კლასიკოსთა ნაწერებს და აღჭურავს მას მრავალმხრივი სამეცნიერო აპარატით, აუცილებლად უფრო ამომწურავი უნდა გახდეს, რომ შეძლოს სხვადასხვა სახის საინფორმაციო ტექნოლოგიებით განებივრებული თანამედროვე მკითხველის გაზრდილი მოთხოვნების დაკმაყოფილება. ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ევროპის ქვეყნებში ამ გამოწვევების კვალდაკვალ ერთი მხრივ შეიქმნა ისეთი პროგრამები, რომლებიც აიოლებს ტექსტოლოგიურ კვლევებს და ხელს უწყობს აკადემიური გამოცემის ხარისხის ამაღლებას, მეორე მხრივ კი — მოხდა სპეციალისტთა გადამზადება და ყოველივე ამან მთლიანობაში საუკეთესო შედეგი გამოიღო. ქართველი ტექსტოლოგები ჯერჯერობით შორს ვართ ამგვარი ფუფუნებისგან, მაგრამ იმ საშუალებებითაც კი, რაზედაც ხელი მიგვიწვდება — ინტერნეტში განთავსებული (ან პროექტისათვის ჩვენ მიერვე შექმნილი) ტექსტური მასალა და ჩვეულებრივი საოფისე პროგრამები, შემუშავებული გვაქვს ტექნოლოგიები, რომლებიც ეფექტურად გვეხმარება ისეთი კონკრეტული ტექსტოლოგიური ამოცანების შესრულებაში, როგორებიცაა: დათარიღება, ატრიბუცია, კომენტირება, ანოტირება და სხვ.

ბიბლიოგრაფიის შედგენა: მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის შედგენისას ნყარობად ვიყენებთ მის ავტოგრაფებს, ხელნაწერ ასლებს (რომელთა სანდოობასაც სათანადო კვლევის შედეგად ვაზუსტებთ) და სიცოცხლისდროინდელ პუბლიკაციებს. ბიბლიოგრაფიის შედგენისას ფასადაუდებელ დახმარებას გვინეცს ციფრული კატალოგები, ანოტაციები და აღწერილობები. მნიშვნელოვანია, რომ ასეთი ელექტრონული ბაზები ჰქონდეს ხელნაწერთა ყველა საცავს. ამ საქმის განხორციელება ტექსტოლოგის მიძიმე შრომას ბევრად გააიოლებს. მსოფლიოს ყველა წარმატებულ ქვეყანაში ხორციელდება პროექტები, რომელთა ფარგლებშიც ხდება საარქივო საცავებში დაცული დოკუმენტების დიגיტალიზაცია (მათი უმრავლესობა უფასოდ არის ხელმისაწვდომი მეცნიერთათვის) და მისასაღებელია, რომ ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრმაც დაიწყო მსგავსი პროექტების განხორციელება.

ავტორობის საკითხი: სრული ბიბლიოგრაფიის შესადგენად აუცილებელია იმ ანონიმური ხელნაწერებისა და ნაბეჭდი ტექსტების ატრიბუციული კვლევა, რომელთა ამ ავტორისათვის მიკუთვნებაზე თუნდაც ერთი არგუმენტირებული მოსაზრება მაინც გამოთქმულა. ამ მიზნით აუცილებლად უნდა შეიქმნას ანონიმური ტექსტების ციფრული კორპუსი და მხოლოდ მრავალმხრივი ტექსტოლო-

გიური კვლევის შედეგად უნდა გადანყდეს, შევიდეს ეს თხზულებები აკადემიურ გამოცემაში თუ არა. 2007 წელს ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის (ოცტომეული) მე-11 და მე-15 ტომების მზადებისას ანონიმური სტატიების ატრიბუციის მიზნით ტექსტოლოგიის ცენტრში დავნერგეთ ციფრული ტექსტური კორპუსების შედარებითი ანალიზი. რამდენადაც წერილები დაბეჭდილი იყო გაზეთ დროების სარედაქციო გვერდზე ავტორის მითითების გარეშე, იმ დროს კი ამ პერიოდულ გამოცემას ორი რედაქტორი ჰყავდა — სერგეი მესხი და ილია ჭავჭავაძე, შევქმენით ამ ორი ავტორის პუბლიცისტური წერილების ციფრული ბანკი და ჩავატარეთ შედარებითი კვლევა, რომლის შედეგადაც გამოიკვეთა, რომ პრეფიქს-სუფიქსების, თანდებულების, ზმნიზედებისა და სხვა დამხმარე სიტყვების სპეციფიკური გამოყენებით, ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულთა სიხშირით და ენობრივ-სტილური მახასიათებლებით ანონიმური ტექსტები ბევრად უფრო ახლოს იყო ილია ჭავჭავაძის სტატიებთან, ვიდრე სერგეი მესხისასთან. ლინგვისტური კორპუსების ამგვარი შედარებითი ანალიზი საბოლოო დასკვნის გამოსატანად, რა თქმა უნდა, საკმარისი არ არის, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ იგი კარგი დამხმარე საშუალებაა. ანონიმური წერილების რაოდენობა, როგორც XIX საუკუნის, ისე შემდგომი პერიოდის, ქართულ პრესაში საკმაოდ დიდია და სხვადასხვა მწერალთა თხზულებების ციფრული კორპუსების შექმნა, ვფიქრობ, ხელს შეუწყობს ამ ტექსტების ატრიბუციულ კვლევასაც.

Microsoft Word-ის საძიებო ოპერაციის ეფექტურად გამოყენება შეიძლება ვრცელი ინტერპოლაციების, მაგალითად, „ვეფხისტყაოსნის“ იმ მონაკვეთების ავტორისეულობის სკიოხის გასარკვევად, რომლებიც მეცნიერთა ერთი ნაწილის მიერ ჩანართებად არის მიჩნეული. ამისათვის თავდაპირველად საჭიროა ავტორისეულად აღიარებული ტექსტის საფუძვლიანი ანალიზი შესადარებელი კომპონენტების შესარჩევად და შემდგომ – შედარებითი სტატისტიკური კვლევა. შედარების დროს ყურადღება უნდა მიექცეს არა მხოლოდ სემანტიკური მნიშვნელობის მქონე კომპონენტების გამოყენების სიხშირეს, არამედ ისეთ ასპექტებსაც კი, როგორცაა, მაგალითად სიტყვების სიგრძე და სხვ. შექმნილია არაერთი კომპიუტერული პროგრამა, რომლებიც სტილემეტრიის მეთოდის გამოყენებით ახდენს ტექსტების შედარებას ავტორობის საკითხის გარკვევის მიზნით. მათ შორის ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია The Signature Stylometric System, Java Graphical Authorship Attribution Program და სხვ. სასურველია, რომ მოხდეს ამ პროგრამების ადაპტირება ქართულ ფონტებზე.

ატრიბუციული კვლევებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ყველა ცნობილი ავტორის ხელწერის ნიმუშების სკანირებული ციფრული ბაზების შექმნას. ეს დახმარებას გაგვიწვდა ხელნაწერთა ავტორების იდენტიფიცირებაში, არქივების მოწესრიგებასა და აკადემიურ გამოცემათა სრულყოფაში. სასურველია, რომ ზემოთ დასახელებულების მსგავსი პროგრამები, რომლებიც გვეხმარება ხელნაწერთა იდენტიფიცირებაში, გამოყენებულ იქნას ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, სახელმწიფო არქივსა და მუზეუმებში დაცული დოკუმენტების შესასწავლად და დასახელებულ ორგანიზაციებს ჰყავდეთ ამ პროგრამებში კარგად გარკვეული კონსულტანტები. სტილემეტრიის მეთოდი იმდენად წარმატებულია,

რომ წამოიჭრა პრივატულობასთან დაკავშირებით ადამიანთა უფლებების დაცვის საკითხი და საგანგებო პროგრამაც კი იქნა შემუშავებული, რომელიც გვასწავლის, როგორ მოვიქცეთ, რომ ვერ მოხდეს ჩვენ მიერ შექმნილი ტექსტის ატრიბუცია — Deceiving Authorship Detection Tools.

გეგმა-პროსპექტის შედგენა: აკადემიურ გამოცემაში თხზულებები თავსდება ჟანრობრივ-ქრონოლოგიური პრინციპით. იმის გამო, რომ კლასიკოსთა გამოცემისას თავს იყრის ათობით ტომის მასალა და ტომებს გამოსაცემად სხვადასხვა მეცნიერები ამზადებენ, ამ უზარმაზარი ტექსტური კორპუსის სწორად ორგანიზება რთული საქმეა. არაერთი შემთხვევაა, როდესაც ერთი და იგივე ტექსტი თხზულებათა კრებულებში ორჯერ დაბეჭდილია — ერთხელ თარგმანებში და ერთხელ გადმოკეთებულებში, ერთხელ სათაურით და ერთხელ უსათაუროდ, ერთხელ თარიღიანებში და ერთხელ — უთარიღოებში და სხვ. ციფრული კორპუსები საშუალებას გვაძლევს, რომ თავიდან ავიცილოთ ყველა ეს პრობლემა, მაგრამ ამისათვის საჭიროა გამოსაცემად მომზადებული მთლიანი მასალის გადამონმება საძიებო სისტემის დახმარებით.

გეგმა-პროსპექტის შედგენამდე აუცილებლად არის გადასანყვეტი ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორებიც არის:

ძირითად ნაწილში შევიტანოთ ტექსტი თუ სავარაუდონში: როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ანონიმური ტექსტის შეტანას ბიბლიოგრაფიაში წინ უნდა უძღოდეს მისი ავტორობის საკითხის გარკვევა, მაგრამ ეს არცთუ ისე იოლი საკითხია და ხშირად აბსოლუტური სიზუსტით ვერ ხერხდება. ამიტომ, თუ ვთვლით, რომ თხზულება ამ ავტორს ეკუთვნის, მაგრამ სრულიად დამაჯერებლად ვერ ვამტკიცებთ ამას, უმჯობესია, რომ იგი მოვათავსოთ „სავარაუდონის“ განყოფილებაში. გეგმა-პროსპექტის შედგენამდე ყველა ასეთ ტექსტთან მიმართებით უნდა გვეკონდეს გადაწყვეტილი — რა სტატუსით შევა იგი მწერლის თხზულებათა აკადემიურ გამოცემაში, როგორც მისი ნაწარმოები თუ — როგორც სავარაუდოდ მისი.

ვარიანტი თუ რედაქცია: იმის გადასანყვეტად, თუ რა მიმართებაშია ერთმანეთთან ორი ტექსტი — ისინი ერთმანეთის ვარიანტებია თუ სხვადასხვა რედაქციები, ასევე უნდა ჩატარდეს წინასწარი კვლევა. რაც არ უნდა ბევრი იყოს ტექსტის ორ წყაროს შორის განსხვავება სიტყვების მართლწერაში, ლექსიკაში, თუნდაც იყოს არაერთი ფრაზა ჩამატებული ან გამოკლებული, თუ მათ შორის არსებითი, კონცეპტუალური ან ჟანრობრივი განსხვავება არ არის, ისინი მაინც ვარიანტებად ითვლება, მაგრამ თუ ტექსტის სიუჟეტმა, რომელიმე ნარატივმა, პესონაჟის სახემ, ავტორისეულმა პოზიციამ ან სხვა კონცეპტუალურმა ელემენტმა განიცადა ცვლილება, რაც არ უნდა პატარა ტექსტური მოცულობის იყოს ეს ცვლილება, ეს წყარო მაინც რედაქციად უნდა ჩაითვალოს. მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის „იანიჩარი“ და „კანოელი“ ერთმანეთის რედაქციებია და არა ვარიანტები, მიუხედავად იმისა, რომ მათში მხოლოდ სათაური და ორიოდ ფრაზაა განსხვავებული, ასევეა გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ წყაროებიც და სხვ. როდესაც ურთიერთ-მიმართების გასარკვევად შესაძარებელია არა მცირე ზომის ტექსტები (მაგალითად, ლექსები), არამედ ვრცელი მხატვრული ან პუბლიცისტური თხზულებები, ციფრულ კორპუსებს მნიშვნელოვანი დახმარების განევა შეუძლია. მათი მეშვეობით

იოლად ვპოულობთ ტექსტებში მსგავს ეპიზოდებსა და ფრაზებს (მათი არსებობის შემთხვევაში). ეს ხერხი განსაკუთრებით ეფექტურია, უსათაურო, დაუმთავრებელ თხზულებებზე მუშაობისას მათი სხვა წყაროების გამოვლენის მიზნით.

რედაქცია თუ დამოუკიდებელი ნაწარმოები: შემოქმედებითი მუშაობის პროცესში ნაწარმოებმა შეიძლება განიცადოს ცვლილებები მრავალი სხვადასხვა მიმართულებით — შეიცვალოს სათაური, სიუჟეტი, პერსონაჟის სახე, სახელები და სხვ. ჩაფიქრებული ერთი ნაწარმოები შეიძლება დანაწილდეს თემებად და შეიქმნას რამდენიმე დამოუკიდებელი თხზულება ან, პირიქით, რამდენიმე სიუჟეტი გაერთიანდეს ერთ თხზულებაში. რა არის ასეთ დროს ის დასაყრდენი, რაც გაგვამიჯნინდებს ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ ნაწარმოებებს? ამ საყრდენად სათაური ნამდვილად ვერ ჩაითვლება, რადგან ბევრ მწერალს აქვს ერთნაირი სათაურის რამდენიმე თხზულება, თან, ავტორმა შეიძლება დასრულებულ ნაწარმოებს შეუცვალოს სათაური და თხზულებას მხოლოდ ამიტომ დამოუკიდებელ ერთეულად ვერ ჩავთვლით. ვფიქრობთ, რომ თუ მწერლის რომელიმე ავტოგრაფში ჩანს ისეთი შემოქმედებითი ძიებები, რომლებიც განვითარდა სხვა დასათაურების დასრულებულ ნაწარმოებში, ეს ურთიერთმიმართება აკადემიურ გამოცემაში მითითებული უნდა იყოს და ტომის მომზადებლებისა და რედაქტორების შეხედულებისამებრ, შეიძლება რედაქციადაც დაიბეჭდოს. მთავარია, რომ აკადემიურ გამოცემაში ამ მხრივ ერთიანი პრინციპი გატარდეს და თითოეული გადაწყვეტილება იყოს არგუმენტირებული. აქაც, დიდი მოცულობის მასალაში მსგავსებების მოძიებაში ეფექტურად შეგვიძლია გამოვიყენოთ კომპიუტერული პროგრამების საძიებო სისტემები.

დათარიღება: იმისათვის, რომ სხვადასხვა წყაროებში სხვადასხვაგვარად დათარიღებული (ან ერთგან უთარიღო და მეორეგან — თარიღიანი) ტექსტი აკადემიურ გამოცემაში ორჯერ არ მოხვდეს ან ისეთი ტექსტები არ შევიდეს „უთარიღონის“ განყოფილებაში, რომელთა დათარიღებაც შესაძლებელია, აუცილებელია, რომ გამოცემის გეგმაპროსპექტის შედგენამდე ჩატარდეს საფუძვლიანი ტექსტოლოგიური კვლევა. გრიგოლ ორბელიანის ეპისტოლური მემკვიდრეობის 1937 წლის გამოცემის პირველ და მეორე ტომებში შესაბამისი პერიოდის 63 წერილი გამოტოვებული იყო იმიტომ, რომ ვერ მოხერხდა მათი დაწერის დროის განსაზღვრა, ახალ გამოცემაში კი ხსენებული წერილების დათარიღება შესაძლებელი გახდა სწორედ ციფრული კორპუსების მეშვეობით. საძიებო სისტემები დიდი მოცულობის ტექსტებშიაც კი მნიშვნელოვნად აიოლებს ამა თუ იმ სიტყვის, სახელის თუ ციფრის პოვნას. ეს საშუალებას გვაძლევდა, გვენარმოებია წერილების შედარებითი ანალიზი და დაგვედგინა უთარიღო ტექსტების შექმნის დრო. ამ ტექნოლოგიის გამოყენების მნიშვნელოვანი დამსახურებაა ის, რომ უკვე მოხერხდა 120-ზე მეტი უთარიღო წერილის დათარიღება. რა თქმა უნდა, კვლევის მეთოდი და ხასიათი ასეთ შემთხვევებში უმეტესად იგივე რჩებოდა, მაგრამ კომპიუტერი გვეხმარებოდა ტექნოლოგიური პროცესის უფრო მარტივად, ზუსტად და ეფექტურად განხორციელებაში. აკადემიური გამოცემის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა, რაც საშუალებას გვაძლევს სრულყოფილად წარმოვიდგინოთ ავტორის პიროვნული და შემოქმედებითი განვითარების სურათი. ამიტომ თითოეული ტექსტის დათარიღება უაღრესად მნიშვნელოვანია.

ტექსტების ციფრული კორპუსი: ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, ცხადია, რაოდენ მნიშვნელოვანია, რომ აკადემიური გამოცემის მზადების დაწყებისთანავე შეიქმნას ტექსტების სრული ციფრული ბაზა, რომელიც ხელმისაწვდომი იქნება გამოცემაზე მომუშავე ყველა პირისათვის. ეს ტექსტური კორპუსი იქნება იდეალური საკვლევი მასალა არა მხოლოდ დათარიღებისა და ატრიბუციისათვის, არამედ თვით ტექსტის ავთენტური წაკითხვების დასადგენადაც. ზოგჯერ მწერალი ხმარობს ისეთ სიტყვას ან სიტყვაფორმას, რომელიც შეიძლება კორექტურულ შეცდომად მოგვეჩვენოს და ჩავასწოროთ (ასეთი შემთხვევები მრავლად არის სხვადასხვა გამოცემებში), მაგრამ, რეალურად, ეს იყოს მისი ენობრივ-სტილური მახასიათებელი ან მის მიერ შექმნილი ნეოლოგიზმი. ეს საკითხი ძალზე ხშირად შეიძლება მარტივად, რამდენიმე წუთში გადაწყვიტოს კორპუსულმა კომპიუტერულმა კვლევამ.

დამხმარე ტექსტების ციფრული კორპუსი: თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მზადებისას დიდი დახმარების განევა შეუძლია დამხმარე ციფრულ კორპუსსაც. ინტერნეტის საძიებო სისტემებით სიტყვის ან ფრაზის ძიებისას ზოგჯერ იმდენი მასალა გამოდის ეკრანზე, რომ ძნელია მათგან ჩვენთვის საინტერესოს შერჩევა, ჩვენ მიერ გამოცემისათვის საგანგებოდ შედგენილი დამხმარე ციფრული კორპუსი კი უფრო მოქნილია მოსახმარად. აქ გაცილებით უფრო იოლად შეიძლება ინფორმაციის მოძიება. ამ კორპუსში შეიძლება შევიდეს თხზულებათა წინა გამოცემების სამეცნიერო აპარატი, მწერლისა და მისი ახლობლების ციფრული გენეალოგიები, ბიბლიოგრაფიები, კრიტიკული ნაშრომები მასზე და სხვ. ინტერნეტში უკვე საკმაოდ ბევრია ისეთი მასალა, რომელთა საფუძველზეც შეიძლება მსგავსი კორპუსების შექმნა ნებისმიერი კლასიკოსის თხზულებათა გამოსაცემად მომზადებისთვის. იმის გამო, რომ მე-19 საუკუნეში ძალზე მჭიდრო იყო ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის და იმ ეპოქის მწერლების შესახებ ბევრი დოკუმენტური მასალა არსებობს რუსულ ენაზე, დიდი დახმარების განევა შეუძლია რუსულენოვანი ციფრული ბაზის შექმნასაც.

კომენტარების ციფრული კორპუსი: მრავალტომეულის მზადებისას ხშირად ეფექტური დახმარების განევა შეუძლია იმავე ან მსგავს მოვლენაზე ჩვენ მიერვე წინა ტომებისთვის გაკეთებულ კომენტარებს, საკომენტარო მასალის შეკრებას და ერთიან ანალიზს. მაგალითად, იმისათვის, რომ გაგვერკვია, ვინ იყო ორბელიანის წერილებში ხშირად ნახსენები „ძია ალექსანდრე“, მოგვიხდა ამ პიროვნების შესახებ ინფორმაციის შეგროვება ყველა წერილიდან და შემდეგ, დაგროვილი მონაცემების მიხედვით ვარაუდის ჩამოყალიბება. გრიგოლ ორბელიანის ეპისტოლარული მემკვიდრეობის წინა გამოცემის კომენტარებში აღნიშნული იყო, რომ ეს პიროვნება არის ცნობილი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, 1832 წლის აჯანყების ერთ-ერთი მეთაური — ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი. კომპიუტერის დახმარებით წერილების უზარმაზარი კორპუსიდან შედარებით იოლად შეკრებილი ინფორმაცია დაგვეხმარა იმის განსაზღვრაში, რომ ეს „ძია“ ვერ იქნებოდა ვახტანგ ორბელიანი. მართალია, იგი გრიგოლს ნათესაური თვალსაზრისით მართლაც ეკუთვნოდა ძიად, რადგან გრიგოლი ერეკლე მეფის შვილთაშვილი იყო, ალექსანდრე კი — შვილიშვილი, მაგრამ ის ფაქტი, რომ რამდენიმე წერილში ეს ძია ხანდაზმულად

მოიხსენიება („ეგ ერთილა დაგვრჩა მოხუცი ძია“ და სხვ.), უკვე გამორიცხავს იმას, რომ აქ ალექსანდრე ორბელიანი იგულისხმებოდეს, რომელიც გრიგოლზე მხოლოდ ოროდე წლით უფროსი იყო. წერილებში, სავარაუდოდ, საუბარია ალექსანდრე (თორნიკე) იესეს ძე ქსნის ერისთავზე, რომლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის წლები და სხვა დეტალები სავსებით ესადაგება წერილების შინაარსს.

საძიებლების ციფრული კორპუსი: რამდენადაც აკადემიური გამოცემის დაწყებამდე ხდება საძიებლების შედგენის პრინციპის შემუშავება და რამდენადაც სხვადასხვა ტომებში ხშირად მეორდება ერთი და იგივე პირები, გეოგრაფიული სახელები, ჟურნალ-გაზეთები და სხვ. უალრესად მოსახერხებელია საძიებლების ერთიანი კორპუსის შემნა. კომენტარისაგან განსხვავებით, არ არის აუცილებელი, რომ საძიებლის ანოტაციის ფორმულირება კონტექსტიდან გამომდინარე ვცვალოთ. მას შეიძლება ჰქონდეს შაბლონური სახე და ტომიდან ტომში უცვლელად გადადიოდეს, მაგრამ უნდა შევეცადოთ, რომ საძიებლის ანოტაცია მოკლე და ინფორმაციული იყოს და უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ანოტაციის ტექსტში ერთგან დაშვებული შეცდომა ერთი ტომიდან სხვებში გადატანისას უარეს შედეგს მოიტანს. ინტერნეტში არსებული საცნობარო, ბიბლიოგრაფიული და ბიოგრაფიული მასალა აუცილებლად უნდა გადამოწმდეს სანდო წყაროებთან. არ შეიძლება, რომ ვიკიპედიიდან ან სოციალური ქსელებიდან ამოღებული მასალა უკონტროლოდ დავბეჭდოთ აკადემიურ გამოცემაში, რაც, სამწუხაროდ, ხშირად ხდება.

აკადემიური გამოცემის მზადებისას, კომენტარებსა და საძიებლებზე გვერდების მითითება ქართველი ტექსტოლოგების მიერ 2007 წლამდე ხდებოდა ამოუჭიდილი დაკაბადონებული ტექსტის ხელახალი წაკითხვით. ამაზე დიდი დრო იხარჯებოდა. ილია ქავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მე-11 ტომის მზადებისას პირველად გამოვიყენეთ „PDF“ ფაილის საძიებო სისტემა საძიებლებსა და კომენტარებში გვერდების მისათითებლად. გრიგოლ ორბელიანის ეპისტოლური მემკვიდრეობის გამოცემისას საძიებლების ანბანურ რიგზე დასალაგებლად გამოვიყენეთ „Word-ის“ შესაბამისი ინსტრუმენტი. ამას გარდა, შევიმუშავეთ გამოცემაში ერთი და იგივე მასალის ორჯერ დაბეჭდვის თავიდან ასაცილებლად ამ ინსტრუმენტის გამოყენების ტექნოლოგია. ამის საშიშროება განსაკუთრებით დიდია როცა ერთი და იგივე ჟანრის ნაწარმოებებს რამდენიმე ტომი უკავია.

ტექსტების ციფრული ანბანური საძიებელი: ანბანურ რიგზე დალაგების ინსტრუმენტი კარგი გამოსაყენებელია ტომში შემავალი თხზულებების, მაგალითად ლექსების, ანბანური საძიებლის შესადგენად. რამდენადაც აკადემიურ გამოცემაში შესატან თხზულებებს სხვადასხვა წყაროებში ხშირად სხვადასხვა სათაურები აქვს, 2012 წელს ნიკო ლორთქიფანიძის თხზულებათა ბიბლიოგრაფიის ციფრული ვარიანტის შედგენისას შევიმუშავეთ პრინციპი — ამა თუ იმ სათაურის მქონე ტექსტის იოლად საპოვნელად ყველა წყაროს სათაურები შეგვეტანა თხზულებათა ანბანურ საძიებელში, და ყველა არაძირითადი წყაროს სათაურის გვერდით მიგვეთითებია ის სათაური, რომლითაც გამოცემაში იბეჭდება ამ ტექსტის ძირითადი წყარო.

სამეცნიერო პასპორტის შაბლონი: აკადემიურ გამოცემებში ხშირია შემთხვევები, როდესაც სამეცნიერო პასპორტიდან რაიმე მუხლი არის გამორჩენილი. ამიტომ მოსახერხებელია პასპორტის ციფრული შაბლონის შექმნა და მისი კოპირე-

ბული ასლის ჩასმა თითოეული ტექსტის სამეცნიერო აპარატში. ეს შეგვახსენებს, რომ ყველა ველი შესავსებია საჭირო ინფორმაციით ან დასასაბუთებელია რომელიმე მათგანის პასპორტიდან გამოტოვება. მაგ. თუ ტექსტს არა აქვს სათაური, ქვესათაური, თარიღი ან ხელმოწერა, ეს მუხლები პასპორტში არ უნდა შევიდეს, მაგრამ კომენტარებში მითითებული უნდა იყოს — რატომ.

ძირითადი ტექსტის დიგიტალიზაცია: დღემდე ტექსტოლოგები თხზულებათა აკადემიური გამოცემის მზადებისას ტექსტის კომპიუტერში შესაყვანად იყენებენ წინა გამოცემის ტომეულებს, რაც ზედმეტ შრომასთან არის დაკავშირებული. მას შემდეგ რაც ოპერატორი ტექსტებს კრეფს, ტომის მომზადებლები მიდიან ბიბლიოთეკაში, სადაც არის დაცული შესაბამისი პერიოდის ყურნალ-გაზეთები და გამოცემები და აკეთებენ აკრეფილი ტექსტის კორექტურას პირველწყაროს მიხედვით. ჩასასწორებელი კი ხშირად საკმოდ ბევრია. უფრო მოსახერხებელი იქნება თუ იმთავითვე გადავიღებთ ძირითადი წყაროების ქსეროასლებს, ოპერატორიც ამ ასლებიდან აკრეფს ტექსტს და ტომის მომზადებელიც მასთან შეადარებს აკრეფილ ტექსტს. მწერლის გარდაცვალების შემდეგ გამოცემული თხზულებათა კრებულები, თუნდაც აკადემიური იყოს, ავთენტურ წყაროდ ვერ ჩაითვლება და ტექსტის კომპიუტერში შეყვანის დროს მისი გამოყენებით ტყუილად ვირთულებთ საქმეს.

მით უფრო აუცილებელია ასლის გადაღება (სასურველია ციფრული ასლი) იმ შემთხვევაში თუ ძირითადი წყარო არა ნაბეჭდი ტექსტი, არამედ ხელნაწერია. მეცნიერი თავდაპირველად მიდის არქივში ბიბლიოგრაფიის შესადგენად, შემდეგ მიდის ტექსტის ხელით გადმოსაწერად და მესამედ მიდის მისი ნაწერიდან კომპიუტერში შეყვანილი და ამობეჭდილი ტექსტის ავტოგრაფთან შესადარებლად. თუ გავითვალისწინებთ, რომ საარქივო მასალა ძირითადად მეორე დღეს მიეწოდება მომხმარებელს, შეიძლება რომ ერთი, თუნდაც პატარა ტექსტის ძირითადი წყაროს დასაბეჭდად მომზადებისათვის ხელნაწერთა არქივში ოთხჯერ მისვლა გახდეს საჭირო. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რთულად ამოსაკითხი ტექსტი ხშირად მასზე ხანგრძლივი მუშაობისა და კომენტარების შემდეგ ზუსტდება და გადასამოწმებლად ისევ ხდება აუცილებელი ავტოგრაფის ნახვა. ყოველივე ზემოთქმულის გამო მნიშვნელოვანია, რომ არსებობდეს შეთანხმება სხვადასხვა არქივებთან და აკადემიური გამოცემების მზადებისას ტექსტოლოგებს ხელი მიუწვდებოდეთ ავტოგრაფების არსებულ ციფრულ ვარიანტებზე და, შესაბამისი ელექტრონული ვერსიების არარსებობის შემთხვევაში, ჰქონდეთ მათი გადაღების საშუალება.

კორექტურა: ხშირია შემთხვევები, როდესაც ოპერატორს გამორჩევა ხოლმე მეცნიერის მიერ მონიშნული სწორების ტექსტში შეტანა ან მექანიკურად ნაეშლება მასალის რალაც ნაწილი (ეს შეიძლება გამოიწვიოს კომპიუტერის შესაბამისი დილაკის ზედმეტად შეხება). თუ მეცნიერმა ტექსტის კორექტურა ერთხელ გულდასმით გააკეთა, მას შეუძლია გამოიყენოს „Microsoft Word-ის“ არაჩვეულებრივი შესაძლებლობა „შემიღარე და შემიჯერე დოკუმენტები“, რომელიც მოგვინიშნავს და ველზე გამოგვიტანს, რა ცვლილებები იქნა შეტანილი ტექსტში მეცნიერის მიერ მისი პირველი ნაკითხვის შემდეგ. ამ ინსტრუმენტის გამოყენების შემთხვევაში მას შეეძლება, რომ ციფრულ ფორმატში გვერდის ველზე გამოტანილი სწორებები შეადაროს მის მიერ ფურცელზე მონიშნულებს.

ცხოვრებისა და შემოქმედების მატიანის ციფრული ბაზა: აკადემიური გამოცემის მზადებისას თავს იყრის მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების მატიანის შესადგენად საჭირო უმთავრესი ინფორმაცია. შესაბამისად, სასურველია, რომ ამ მატიანის ციფრული ვერსია მომზადდეს აკადემიური გამოცემის პარალელურად. სამწუხაროდ, ქართველი მეცნიერები იშვიათად ვიყენებთ „ვებ 2“ ტექნოლოგიებს, რომელიც საშუალებას გვაძლევს მივმართოთ ფართო საზოგადოების ჩართვას კონკრეტული ამოცანის შესრულებაში. თუ მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების მატიანეს მის დაბეჭდვამდე ავტვირთავთ „ვებ 2“ ქსელში, მეცნიერთა ფართო წრესა და მკითხველ საზოგადოებას შეეძლება მონაწილეობა მიიღოს მის შევსებასა და სრულყოფაში.

ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება არ ამცირებს მეცნიერთა და მკითხველთა ინტერესს აკადემიური გამოცემის სამეცნიერო აპარატისა და ტექსტოლოგიური ძიებებისადმი. ბირმინჰემის უნივერსიტეტის პროფესორი პიტერ რობინსონი წერს: „ტექსტოლოგიების საჭიროებებს და მკითხველის ინტერესებს მხოლოდ ციფრული არქივები ვერ დააკმაყოფილებს... არგუმენტების გარეშე ჩვენი არქივები ტომრება მოუხმარელი სიტყვებითა და გამოსახულებებით საფასე“. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ტექსტოლოგიური კვლევები არასოდეს დაკარგავს აქტუალობას.

ზემოთ განვიხილეთ მხოლოდ ის ასპექტები, სადაც შესაძლებელია კომპიუტერული ტექნოლოგიების გამოყენება ტრადიციული აკადემიური კვლევებისათვის და ტომეულების ბეჭდურად გამოსაცემად, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანი ცალკე საკითხია ციფრული სამეცნიერო და აკადემიური გამოცემები, რაშიც ევროპისა და ამერიკის ტექსტოლოგებმა სულ ცოტა ორი-სამი ათეული წლით მაინც გაგვისწრეს წინ. აქ კომპიუტერულ ტექნოლოგიებს უკავშირდება არა მხოლოდ კვლევის ეტაპი, არამედ წიგნის ფორმატიც.

ელექტრონული აკადემიური გამოცემის შესახებ საუბარი მე-20 საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო, მაგრამ იმ დროს იგი ესმოდათ, როგორც ციფრულ ფორმატში გადაყვანილი ტრადიციული აკადემიური ტომეულები. ელექტრონული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ ეს დამოკიდებულება რადიკალურად შეცვალა. ელექტრონული აკადემიური გამოცემები განვითარდა რამდენიმე სხვადასხვა მიმართულებით — მოხდა მათი სოციალიზაცია (ისინი გახდა ინტერაქტიული — დინამიური ტექსტი), დაიწყო ტექსტის ყველა ავთენტური წყაროს სრულად წარმოდგენა ციფრულ ფორმატში (ვარიორუმი) და ჰიპერტექსტუალური ბმულების გამოყენება, რომელთა მეშვეობითაც ტექსტის ორგანოზომილებიანი სიბრტყე მრავალგანზომილებიანი გახდა და მან დაიტია უამრავი ინფორმაცია.

რეტროგრადები ხშირად იშველიებენ ცნობილი მწერლის ალფრედ ჰაუსმანის გამონათქვამს, რომ მათემატიკას და სტატისტიკას ტექსტოლოგიურ კვლევებთან არაფერი აქვს საერთო და რომ ტექსტოლოგისთვის მხოლოდ სხარტი გონება და ინტუიციაა საჭირო (Housman 1921), მაგრამ უახლესმა ტექნოლოგიებმა ცალსახად შეცვალა ეს დამოკიდებულება. რა თქმა უნდა, ლოგიკური აზროვნება და ინტუიცია ტექსტოლოგს ყველა დროში სჭირდება, მაგრამ სწორედ ამ უნარებისა და უახლესი ტექნოლოგიების გამოყენებით არის შესაძლებელი ტექსტოლოგიის წინაშე

მდგარ გამონვევებთან ღირსეული გამკლავება. ჰაუსმანის მოსაზრება სრულიად გააბათილეს პიტერ რობინსონმა და რობერტ ო'ჰარამ კვლევაში „ტექსტოლოგიის გამონვევები 1991“ (Robinson... 1992). მოგვიანებით, 2005 წელს კი ბირმინჰემის უნივერსიტეტის პროფესორი პიტერ რობინსონი წიგნში „შუასაუკუნეების ტექსტების ელექტრონული გამოცემის მიმდინარე საკითხები ანუ აქვს თუ არა მომავალი ელექტრონულ აკადემიურ გამოცემებს“ ცალსახად ამტკიცებდა: „მთელმა სამეცნიერო საზოგადოებამ აუცილებლად უნდა ირწმუნოს ციფრული გამოცემის უპირატესობა ნაბეჭდთან მიმართებით“ (Robinson, 2005).

დღესდღეობით ციფრული ტექნოლოგიების ამოუწურავი შესაძლებლობების გამო მეცნიერთა დიდი უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ აკადემიური გამოცემების მომავალი ელექტრონულ ფორმატშია. მაგ. ცნობილი ტექსტოლოგი ვალტერ გაბლერი წერს, რომ სამეცნიერო აპარატი მთლიანად გადაინაცვლებს ელექტრონულ გამოცემებში, ბეჭდური საშუალებები კი დარჩება მხოლოდ ტექსტების საკითხად (Gabler 2010). იმის წყალობით, რომ ციფრული ფორმატი იძლევა ამის საშუალებას, ელექტრონულ აკადემიურ გამოცემებში შესაძლებელი ხდება ყველა ავთენტური წყაროს სრულად წარმოდგენა, ტექსტისა და გამოსახულების სინქრონიზაცია, საზოგადოებასთან ინტერაქცია და სხვ. „დონ-კიხოტის“ უახლესი ელექტრონული აკადემიური გამოცემის მომზადებისას გამოყენებულ იქნა არაერთი ინოვაციური პროგრამა და ტექნოლოგია, მაგ. ტექსტების ელექტრონულ ფორმატში შედარებისა და კომენტარებისათვის — დოკუმენტების მულტივარიანტული რედაქტორი, ვარიანტების შედარების შედეგების წარმოსაჩენად — ინტერაქტიული თანმიმდევრობითი მაჩვენებელი. ელექტრონული გამოცემა იძლევა იმის საშუალებასაც, რომ მოხდეს ვარიანტულ სხვაობათა კლასიფიკაცია: კალმისმიერი, ტიპოგრაფიული, ლექსიკური, მართლწერითი, გრამატიკული, კონცეპტუალური და სხვ. რაც უდავოდ საინტერესო იქნება მკითხველისათვის.

როგორც ვხედავთ, ციფრული ტექნოლოგიების ეპოქაში კვლევის შესაძლებლობები უსაზღვროდ გაიზარდა და გამარტივდა. შესაბამისად, ჩვენი აზრით, მათდამი კრეატიული მიდგომა ტექსტოლოგიის წარმატებული განვითარების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

დამონშებანი:

Gabler Hans Walter. *Theorizing the Digital Scholarly Edition*. http://www.academia.edu/214152/Theorizing_the_Digital_Scholarly_Edition published online in: *Literature Compass* 7/2 (2010): 43–56; the special number “Scholarly Editing in the 21st Century”.

Housman, Alfred. “*The Application of Thought to Textual Criticism*”. <http://cnx.org/content/m11803/latest/> Proceedings of the Classical Association, August 1921, Vol XVIII.

Robinson, Peter. Current issues in making digital editions of medieval texts—or, do electronic scholarly editions have a future? *Digital Medievalist* (Spring 2005). ISSN: 1715-0736. Published: April 20, 2005, <http://www.digitalmedievalist.org/journal/1.1/robinson/>

Robinson, Peter, O’Hara Robert J., *The Textual Criticism Challenge 1991*, <http://bmcr.brynmawr.edu/1992/03.03.29.html>, July 1992

Maia Ninidze
(Georgia)

Scholarly Editions of Georgian Classic Authors and the Use of Modern Technologies

Summary

Key words: Textual Criticism, Scholarly Edition, Digital Bases, New Technologies.

Rapid development of computer technologies is putting new challenges before textual scholars. Georgian digital bases get richer day by day and it becomes easier for those who work on scholarly editions of Georgian writers to get exhaustive information for their comments and annotations. World's famous scientists say that future of scholarly editions is in digital format. There is a great number of computer programs that help them to work on manuscripts, variations, attribution etc. We should master all these tools and technologies to make our work more effective but before we are able to get some trainings and masterclasses from our foreign colleagues, we have worked out some simple technologies to help us in such tasks as e.g. attribution, dating of the undated texts, preparation of the authentic text, commentary, annotation etc. Digital catalogues make it easier to compile bibliographical data.

For the purpose of attribution we first used digital corpuses in 2006 when preparing the 11-th volume of Ilia Chavchavadze's works. Attributing the editorials of the period when the magazine "Droeba" had two editors – Ilia Chavchavadze and Sergei Meskhi we created two digital corpuses of the writings of these authors and carried out comparative statistic analysis. The results showed that the anonymous editorials resembled Ilia Chavchavadze's works in many aspects.

In the archives of Georgian classic authors there are lots of anonymous manuscripts. It would be very helpful if we had a digital manuscript album with the samples of handwritings belonging to the famous Georgian authors. It would make easier to compare the anonymous handwritings with the digital samples and identify the authors.

Digital corpuses can be used for finding out relationship between two texts – revealing identical and similar elements. It is especially useful in the voluminous literary works – novels, stories, poems, dramas etc. As a result of the study we can say _ is the text a variant (or a reduction) of the other one or not.

In the edition of Georgian writers' epistolary heritage digital corpus of all private letters of the particular authors helped us to date more than 120 undated private letters. Grigol Orbeliani's 63 letters were omitted from the previous edition because the editors could not manage to date them. Only thanks to the modern technologies it became possible to date the letters and put them in the chronological order in the appropriate volumes.

Sometimes writers use very specific words or neologisms created by themselves and editors classify them as proofs and correct them. Digital corpuses of the works of the

authors may solve the problem. If the word or its specific form is repeated in different texts it is supposed that it is not a proof and should not be corrected.

Scholarly editions have voluminous scientific apparatus containing historical comments. Internet search engines make it much easier to obtain information about personal names, geographical names and historical events mentioned in the texts but it turned out to be more convenient to create special databases by compiling texts associated with the author in one digital corpus. Here we mean memoirs, critical reviews, biographies, genealogies etc. It is much easier to extract information from such purpose oriented digital corpuses than from internet.

Scholarly editions have alphabetical indices of personal names, geographical names, periodicals etc. the items of the indices are repeated from volume to volume. It is not necessary to write annotations separately for each of them. We can make one digital base of annotated indices and use them for every volume. It saves much time and energy. In scholarly editions comments are added to the phrases that are difficult to understand for average readers, therefore they are rarely identical (as the commented phrases are not identical). Nevertheless, creation of the corpus of comments turned to be useful as well.

Microsoft Word options make it easy to place items in alphabetic order. This engine is widely applied in the indices but it may also be used to avoid printing of one and the same text twice in the same edition. There are numerous cases of such mistakes. Some verses were printed twice in the same edition _ among dated and among undated ones, some verses have been printed twice with different titles, some have been printed in the section of translations and original ones. Putting all the texts in alphabetic order makes it easy to notice similarities and gives us a chance to check are they identical or not.

We started to provide scholarly editions with alphabetic indices, included all the variations of the titles into the alphabetic order and supplied with the information about the title with which the text is printed in the given scholarly edition. It is very helpful because most of the readers know the titles of some verses from popular editions and if not the index they would not be able to identify the title they know with the one, the verse is printed in the edition.

It is obvious that digital era gives textual critics tremendous opportunities if they are creative enough to work out appropriate technologies of using them.